

Тіні забутих предків. Новели

«Тіні забутих предків» - це історія кохання двох нащадків ворожих родин, таких собі українських Ромео і Джульєтти - Івана й Марічки, що розгортається посеред карпатських гір. Власне самі Карпати у цьому тексті виступають неначе окремим персонажем, переповненим легендами та духами.

Коцюбинський надзвичайно відповідально поставився до відтворення світу гуцульських вірувань і традицій. Він досліджував побут і говірки гуцульських сіл, укладав словнички, шукав місцеві квіти й трави, ходив на весілля та інші традиційні ритуали. Усе це, аби максимально достовірно передати атмосферу того куточка світу.

Чугайстер, щезник, мавка і мольфари, які закликають негоду. А поряд з цим кохання, важкий вибір між любов'ю небесною та любов'ю земною. Вигадане і справжнє, язичницьке та християнське, усе сплітається в одну історію, де духи правлять людиною, людина - духами, а сама реальність стає частиною міфу.

Про серію «Подарункова класика»

Серія подарункової класики включатиме найвідоміші твори української літератури. У цій серії акцент зроблено на естетику видання - ефалінова палітурка зі срібним тисненням, лясе, цупкий папір, кольорові форзаци. Кожне видання буде доповнене двома статтями від відомих митців, критиків та експертів. Одна з них - це пояснення тексту та його місця в українській літературі від відомих літературознавців. Друга стаття - про те, як іще втілювався класичний текст в інших жанрах мистецтва - у кіно, театрі, живописі. Чим особлива кінопостановка «Тіней» Сергія Параджанова? Чим сучасний серіал «Спіймати Кайдаша» так зачепив глядачів? Як театральні режисери переосмислили твори Івана Франка та Лесі Українки?

Михайло
Коцюбинський

ТІНІ ЗАБУТИХ ПРЕДКІВ. НОВЕЛИ

Михайло Коцюбинський

ТІНІ ЗАБУТИХ ПРЕДКІВ.
НОВЕЛИ

віх^ола

КИЇВ • 2024

УДК821.161.2–32
К75

Коцюбинський Михайло

К75 Тіні забутих предків. Новели / Михайло Коцюбинський; передм. Олени Пелешенко; післям. Віталія Гордієнко. — К. : Віхола, 2024. — 280 с. — (Серія «Худліт. Проза»).

ISBN 978-617-8178-43-7

«Тіні забутих предків» — це історія кохання двох нащадків ворожих родин, таких собі українських Ромео і Джульєтти — Івана й Марічки, що розгортається посеред карпатських гір. Власне самі Карпати у цьому тексті виступають неначе окремим персонажем, переповненим легендами та духами.

Коцюбинський надзвичайно відповідально поставився до відтворення світу гуцульських вірувань і традицій. Він досліджував побут і говірки гуцульських сіл, укладав словнички, шукав місцеві квіти й трави, ходив на весілля та інші традиційні ритуали. Усе це, аби максимально достовірно передати атмосферу того куточка світу.

Чугайстер, щезник, мавка і мольфари, які закликають негоду. А поряд з цим кохання, важкий вибір між любов'ю небесною та любов'ю земною. Вигадане і справжнє, язичницьке та християнське — усе сплітається в одну історію, де духи правлять людиною, людина — духами, а сама реальність стає частиною міфу.

УДК 821.161.2–32

Текст звірено за виданням:

Коцюбинський М. Твори: у 2 т. — К.: Наук. думка, 1988. — Т. 2: Повісті та оповідання (1907–1912). Статті та нариси.

Усі права застережено. Будь-яку частину цього видання в будь-якій формі та будь-яким способом без письмової згоди видавництва і правовласників відтворювати заборонено.

© Олена Пелешенко, передмова, 2023

© Віталій Гордієнко, післямова, 2023

© Яна Зіневич, обкладинка, 2023

© ТОВ «Віхола», виключна ліцензія на видання, оригінал-макет, 2023

«ТІНІ ЗАБУТИХ ПРЕДКІВ» МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО: ОДНА ГУЦУЛЬСЬКА ШЕКСПІРІАНА, ТРИ МАНДРІВКИ НАДЧЕРЕМОСЬКОЮ РИВ'ЄРОЮ

В абрисах сюжету «Тіней забутих предків» прочитується дуже відомий і дуже шекспірівський сюжет — історія трагічного кохання двох нащадків ворожих родин, українських Ромео та Джульєтти, Івана Палійчука й Марічки Гутенюк. Місцем дії повісті обрано карпатські пейзажі. Наддніпрянець Михайло Коцюбинський, уперше побачивши Гуцульщину вже в зрілому віці, знову мріяв повернутися з твердим наміром «вивезти звідти тему». І вивіз. Саме йому судилося ввести локальний «гуцульський текст» у загальноукраїнський літературний обіг, а згодом — за посередництва Сергія Параджанова — у кінематограф. Серйозно поставившись до дослідження побуту, міфології, антропологічних типів гуцулів, вивчав говірки їхніх сіл, робив записи й укладав словнички, шукав місцеві квіти й трави, розпитуючи в місцевих їхні назви, ходив подивитися на весілля та характерні для цього краю забави при мертвому (так звані «грашки»), усе збираючи благодатний матеріал для творчості. А потім дуже тішився, що привіз додому в Чернігів із Карпат такий безпрограшний план нового твору, що аж сам собі заздри.

Михайло Коцюбинський нехайно сів за продумування композиційних схем, і зусилля були недаремними: «Тіні забутих предків» стали не просто першим, а й найпопулярнішим текстом у каноні, базованим на карпатській темі, обігнавши за кількістю театральних постановок та ілюстрацій (серед них — Михайло Жук, Олена Кульчицька, Іван Філонов, Любомир Прийма, Георгій Якутович) навіть твори носіїв цієї автентичної культури. Як-то досі невідомий широкому читацькому загалу написаний гуцульським діалектом роман «Дідо Иванчік» Петра Шекерика-Дониківа, присвячений життю

горянина, мисливця і мольфара наприкінці ХІХ — на початку ХХ століття.

Повість Михайло Коцюбинський дошліфував восени 1911 року й надрукував на сторінках львівського «Літературно-наукового вісника» в 1912 році (том 57, книга 2). У листі до Могилянського від 4 листопада 1911 року щасливий митець писав: «Дуже був зайнятий своїм оповіданням, але нарешті скінчив. Називається воно “Тіні забутих предків”, розміром буде трохи більше трьох аркушів друку. Не знаю, чи воно вдалося мені, але коли б я хоч трохи переніс на папір колорит Гуцульщини і запах Карпат, то й з того був би задоволений». Вимогливий до себе Коцюбинський, щоправда, тричі переписував повість, а назв у чернетках придумав аж дванадцять: «В зелених горах», «Тіні минулого», «Голос віків», «Відгомін передвіку», «Подих віків», «Голоси предвічні», «Спадок віків», «Дар предків забутих», «Голос забутих предків», «Слідами предків», «Сила забутих предків». Назва «Тіні забутих предків» виявилася найвдалішою й стала ключем розуміння для всієї повісті.

Однак гуцульської теми в житті та творчості Михайла Коцюбинського, що з'явилася завдяки трьом поїздкам письменника на Прикарпаття, могло й не бути, якби на ті часи завдяки галицьким інтелектуалам не зросло зацікавлення Карпатами й у середовищі наддніпрянської інтелігенції. І якби не персональне запрошення Володимира Гнатюка. І якби не особливий потяг залюбленого в подорожі Михайла Коцюбинського до краси і свободи, до всього незвичайного й загадкового.

Але придивімося до постаті автора. «Великі, замріяні, глибоко проникливі очі. Статна, вище середнього зросту фігура, красивої форми, чисто, до блиску виголена голова, прекрасні вуса», які йому дуже личили й «прикрашали його обличчя», — таким побачив культового автора культової повісті «Тіні забутих предків» співак Михайло Микита. «Людина культурна, до найменших подробиць, європеєць з голови до п'ят, був справжнім аристократом Духа без жодного силування зі свого боку» — а так схарактеризував Михайла Коцюбинського, непереборного естета в житті та творчості, Сергій Єфремов.

Михайло Михайлович Коцюбинський, майбутній класик української модерної психологічної прози, народився у Вінниці 17 вересня

1864 року в родині дрібного службовця Михайла Матвійовича Коцюбинського. Мати, Гликерія Максимівна Абаза, походила зі старовинного молдовського роду. Уже дорослий Коцюбинський напише, що зростав «під впливом матері, до якої завжди був ближчим, ніж до батька. Всі кажуть, що ми подібні до себе не тільки з обличчя, але й характером, й уподобаннями». В початкову школу Коцюбинський ходив неподалік у містечку Бар, згодом навчався у духовному училищі у Шаргороді, де, закохавшись у шістнадцятирічну дівчину, у свої дванадцять затявся стати «великою людиною» й для цього взявся за книжки. Так у його життя прийшла література й почалося торування шляхів до неї.

Перше оповідання «Андрій Соловейко, або Вченіє світ, а невченіє тьма» датується 1884 роком. Дебютний текст критика в особі працівника «Киевской старины» Цеслова Неймана зустрів скептично. Утім двадцятирічний Коцюбинський не дослухався до порад «не калічити святу нашу мову» та покинути «невідповідне» заняття й продовжував далі писати, поволі відшліфовуючи стиль і шукаючи нових сюжетів для творчості. Перші літературні спроби припали на складні часи: спершу Михайла звинуватили у зв'язках із подільськими народовольцями, потім 1883 року жандарми увірвалися в дім з обшуками, конфіскувавши рукописні списки Тараса Шевченка. В одному з листів 1905 року Коцюбинський згадує: «На сімнадцятому році я вже мав політичний процес, і з того часу до останніх днів жандарми не позбавляють мене своєї ласкавої опіки». До того ж батько втратив роботу й невдовзі помер, а мати осліпла. Забезпечувати родину тепер змушений був саме Михайло, найстарший з-поміж чотирьох дітей.

У 1890-му Коцюбинський уперше відвідує Львів. Це було не просто знайомство з Галичиною очима туриста, а й перша зустріч з Іваном Франком, Іваном Белеєм, Олександром Барвінським, Володимиром Шухевичем та іншими представниками місцевої літературної «тусівки». Крім контактів, таких важливих для автора-початківця, Михайлові вдалося налагодити співпрацю з редакціями журналів «Правда», «Зоря», «Дзвінок», де поступово стали друкувати його тексти. У 1891-му, склавши екстерном іспит на народного вчителя при Вінницькому реальному училищі, Коцюбинський і далі працював репетитором, зокрема в родині бухгалтера цукрового заводу в селі

Лопатинці. Там він написав повість «На віру», оповідання «Ялинка» та «П'ятизлотник». Ні на мить не припинялася й самоосвіта Коцюбинського. Його вабило вивчення нових мов: грецька, кримськотатарська, ромська... Письменник знав їх дев'ять (крім української та російської). І, звісно, багато читав. Та не в книжках єдиних шукав він натхнення.

Коцюбинський завжди був спраглий до екзотики, яку могли дати тільки мандри, й тому історії текстів невіддільні від історії його подорожей. Усе почалося, коли майбутньому класику української літератури було двадцять вісім. Його, натоді домашнього вчителя в заможних родинах та автора дрібки оповідань, запрошують попрацювати у складі Одеської філоксерної комісії, яка боролася зі шкідником винограду на території колишнього Новоросійського генерал-губернаторства. Здавалося б, непоказна робота — боротьба з брунатно-сірою тлею в селах Бессарабської та Таврійської губерній упродовж 1892–1896 років — дала йому матеріал для написання уже довершеного й зрілого циклу «молдовських» («Для загального добра», «Пе-Коптьор», «Дорогою ціною») і «кримських» («В путях шайтана», «Під мінаретами», акварелі «На камені») оповідань. Узимку письменник повертався до Вінниці, а в сезон ходив десятки кілометрів виноградниками: від Оргіївського повіту, де «ліси Карпат переходять у степи Бессарабії», до околиць Ізмаїла та Південного берега Криму, який здався тоді Коцюбинському «справжнім татарським царством без впливу московщини».

Філоксерна комісія виявилася непростою: він зустрів там багатьох однодумців. Так, Михайло Комаров, нотаріус з Одеси, до якого Коцюбинський звернувся по рекомендацію, виявився членом Одеської громади та літературним критиком, який активно співпрацював із київськими та львівськими журналами й газетами, як-то «Кіевская старина», «Рада», «Зоря», «Діло», «Правда», «Одесский вестник», «По морю и суше». А його донька Маргарита — світ тісний — виявилася приятелькою Лесі Українки, яка часом зупинялася в їхньому домі в Одесі. А експерт філоксерної комісії, агроном Панас Іванович Погибка, за сумісництвом був ще й видавцем часопису «По морю и суше», фактично, трибуни одеських «громадівців».

До комісії входили й літератори, й етнографи, й члени Братства тарасівців, таємної політичної ініціативи, організованої харківським

студентством 1891 року. Так виглядало коло молодої української інтелігенції, з якою Коцюбинський їздив від села до села, спілкувався на важливі культурні й соціальні теми, знайомився з місцевими, співаючи пісень і дегустуючи вино. Аби відчути відлуння того періоду життя письменника, слід прочитати його повість «Для загального добра». Керівник філоксерної комісії Тихович, вочевидь, персонаж автобіографічний.

У Києві на черговому з'їзді «Громади» в 1894 році Коцюбинський знайомиться зі своєю майбутньою дружиною, Вірою Устимівною Дейшею. На той момент тридцятирічна Віра встигла навіть пережити піврічне ув'язнення у Варшаві за поширення нелегальної літератури. Сучасниця й майбутня суперниця Олександра Аплаксіна запам'ятала її, випускницю природничого факультету Бестужевських курсів у Петербурзі й активну громадську діячку, згодом засновницю першої української школи в рідному Чернігові, як яскраву, коротко підстрижену (рідкість на ті часи!), високу жінку з «квітучим цікавим обличчям» та рішучими, трохи різкими манерами.

Наступного року, діставши запрошення Василя Андрієвського, Коцюбинський приїздить у Чернігів, де знову зустрічається з Вірою, й вони обоє виразно відчувають спорідненість душ та інтересів. У січні 1896 року вони одружуються. Молодята трохи мешкали у Вінниці, трохи — в Криму. Коцюбинський (в листах він підписувався Муся) засипає дружину листами. Лише з Алушти та околиць за всього один безтурботний жовтень Михайло Коцюбинський надіслав коханій дев'ятнадцять (!) листів.

Окрім муркотливих освідчень у любові та радісного очікування на сина Юрка, Коцюбинський тоді багато розповідав про Крим, описував пейзажі, звичаї, людей. Цікавився культурою кримських татар. Розповідав про свої професійні здобутки й тішився за дружинині, коли, наприклад, у п'ятому номері журналу «Зоря» за 1896 рік вийшла друком одна з її природничих статей «Мірмікофільні рослини та мурахи». А місяць без дружини Коцюбинський прозвав «своєю ерою» «без Віри», позначаючи її як «день 1-й», «день 2-й»...

Коцюбинський після народження сина все більше мріяв перебраться до Чернігова, де планував отримати посаду завідувача книжкового складу в Чернігівській губернській земській управі. Бажану роботу

йому з першого разу не дали, тож Коцюбинський змушений був тимчасово осісти в Житомирі, працюючи в редакції місцевої газети «Вольнь», у якій неодноразово доводилося конфліктувати з начальством за свою позицію й мало не самотійно випускати номер. Завдяки цікавим книжковим оглядам і рецензіям видань, які виходили як на території Наддніпрянщини, так і на Галичині, а також публікації резонансних науково-популярних розвідок, наприклад, Миколи Сумцова, у провінційної газети навіть зросли накладди. Це був період з листопада 1897 по березень 1898 року.

Врешті-решт, подружжю вдалося возз'єднатися в Чернігові, де з 1900 по 1911 рік Михайло Коцюбинський працював у статистичному бюро губерніального земства. У Чернігові вирости їхні діти: Юрій, Оксана, Ірина, Роман. Тут були написані чи не найсильніші психологічні етюди письменника — «Цвіт яблуні», «Що записано в книгу життя», нарешті, «Тіні забутих предків». Тут не раз організовувались посиденьки для молодих авторів, на яких бували ще юні Василь Блакитний і Микола Вороний. На літературні суботи не раз зазірав і Павло Тичина, тоді учень Чернігівської духовної семінарії. Саме за сприяння Коцюбинського Михайло Грушевський у 1912 році вмістив його вірші у «Літературно-науковому віснику», відкривши Тичині шлях у літературу.

На восьмому році шлюбу Михайло Коцюбинський зав'язує стосунки з Олександрою Іванівною Аплаксіною, молодшою від нього на шістнадцять років. «Серце моє, моя голубко» — так звертався до неї класик. А ще називав весною, дочкою й дитинкою, пташечкою, своєю Беатріче. Кохання було взаємним: Шурочка після роману з Михайлом Коцюбинським так і лишилася самотньою. Їхній епістолярний роман тривав до його смерті. Утім зустрічі в Чернігові припинилися 1907 року. З анонімного листа Віра дізналася про зраду чоловіка й змусила його дати слово не залишати родину. І він, давши слово, не полишив Віру.

У період їхнього регулярного листування (1906–1913 роки) Олександра Аплаксіна була чи не найближчим за духом кореспондентом письменника. Листи Олександри Аплаксіної до Михайла Коцюбинського не збереглися; їх батько чотирьох дітей зразу спалював після прочитання з міркувань безпеки. Зате Шурочка зберегла всі 335 листів, які їй прислав Михайло Коцюбинський,

як найбільший скарб. Якось до Олександри Іванівни прийшов київський літературознавець Ілля Стебун і вмовив опублікувати їх як цінне джерело знань про життя Коцюбинського, його творчі концепції й мандрівки Європою, бо, мовляв, невідомо, скільки ще судилося прожити цим рукописам у вигляді простих листочків паперу. Їх видав 1938 року Інститут української літератури АН УРСР, щоправда, над текстом добре попрацювали цензори, видаливши будь-які згадки про оголошених у СРСР «ворогів народу»: Михайла Грушевського, Євгена Чикаленка, а також усілякі інтимні подробиці. Утім сюжетів, які могли б видатися надто дражливими не лише для пуританської моралі советського соціуму (чого вартує геть неканонічний образ Максима Горького!), а для родичів письменника й усіх, хто добре знав Коцюбинських, там не бракувало. Уже в новому виданні, упорядкованому Володимиром Панченком, яке вийшло у світ у рамках науково-видавничої програми Інституту Критики й Українського наукового інституту Гарвардського університету, подано повний корпус листів.

«Нульові» минули для Михайла Коцюбинського дуже плідно: один за одним були написані програмні тексти: «Intermezzo», «Persona grata», «Fata Morgana». Однак у листі до Шурочки Аплаксіної, пересичений одноманітною працею в конторі, він зізнається, що осіле життя в Чернігові, оця «залізна рука города» втомлює його і гнітить, а ось короткі подорожі, принаймні кількадечний візит до Києва, повертають до життя.

У перше десятиліття ХХ століття Коцюбинський у пошуках вражень — «ревучих потоків людського життя», що мчать «назустріч, як дикі коні, з усіх городських вулиць», — тікає не лише в кононівські поля. Він, уже маючи певну популярність і прижиттєві переклади в Європі, відвідує Берлін, Відень, де катається на чортовому колесі й американських гірках, іде на «бал віденських покидьків», вивчає звивисті вулички Венеції, Неаполя, бачить Помпеї, Флоренцію, Рим, швейцарські міста Берн і Люцерн. У 1910-му, плывучи до острова Капрі пароплавом, по дорозі виходить і гуляє Стамбулом, Афінами, Сицилією, а на звороті нарешті пристає на доленосну пропозицію Володимира Гнатюка побачити Карпати.

Осібню слід згадати, чим для Коцюбинського був італійський острів Капрі. Він тричі зупинявся там: влітку 1909-го, влітку 1910-го і взимку

1911–1912-го. Вів світські бесіди, творив, засмагав, купався в морі, ловив рибу, гуляв райськими садами, гротами, пагорбами, порослими агавами, не раз зупиняючись на віллі Максима Горького. Саме там були написані кілька його шедеврів: «Коні не винні», «Лист» та «Подарунок на іменини».

На Капрі Коцюбинський чи не вперше відчув себе успішним письменником і мандрівником, із яким усі хочуть познайомитися й послухати його історій: «Острів Капрі невеликий, але все ж на ньому могло би поміститися з десяток таких міст, як Чернігів. Містечок тут два: Капрі й Анакапрі, населення в обох налічує по 5 тисяч. Але культура тут, наче в столицях: електрика, магазини, екіпажі, бруківка (ще краще, ніж у столичних містах, адже геть немає пилуки). Залізниця, звичайно, немає, бо острів маленький, але фунікулер від пристані на Капрі все ж є. І все елегантно, мов іграшка. Взагалі життя тут обставлене не тільки зручностями, але і повним комфортом, небаченим в Росії. Завдяки тому, що населення невелике і культурне, кожен, хто живе більше тижня на Капрі, стає відомим місту. Тут уже знають, що я письменник, а для італійців письменник (*scrittore*) це щось священне, тому мені кланяються і тепло вітають навіть незнайомі люди». Так Михайло Коцюбинський описував свій перший візит на острів Капрі в листах до Олександри Аплаксіної.

1911 рік виявився дуже вдалим для Коцюбинського: від «Товариства прихильників української науки, літератури і штуки», фінансованого цукровим магнатом Василем Симиренком, письменник одержав довічну стипендію (2000 карбованців на рік), яка дозволяла нарешті звільнитися з нудної служби й уповні присвятити себе літературній творчості й подорожам. Він справді пише й подорожує, знову відвідує Гуцульщину й публікує «Тіні забутих предків». Однак Коцюбинському на цю мить лишалось прожити лише два роки: у 1913-му його вб'ють сухоти. Ніби передчуваючи це, письменник намагався брати від життя все, але й водночас прагнув якомога більше зробити. «Я байдикую, гуляю і засмагаю. Це мої останні дні на Капрі, і я стараюсь заспокоїти нечисту совість. Адже треба працювати, весь час працювати. Життя коротке, а я так мало зробив». Так, життя коротке. Але рафінований інтелектуал і естет, європеїст, дотепний майстер психологічної прози, який умів вишукувати найнесподіваніші сюжети, романтичний мандрівник і мрійник, прожив його напрочуд яскраво й плідно. Більше

двадцяти років з сорока дев'яти прожитих Михайло Коцюбинський присвятив літературі й таки напрочуд багато встиг.

* * *

У насиченій на враження й красу біографії митця місце для Гуцульщини з'явилося, здавалося б, випадково. Насправді ж — закономірно. Карпати стають популярною рекреаційною зоною для українських письменників уже наприкінці ХІХ — на початку ХХ століття. Щороку дедалі більше літературних діячів асоціюють літній відпочинок з горами. Іван Франко, Гнат Хоткевич, Василь Доманицький, Олександр Олесь, Леся Українка, Хведір Вовк, Борис Грінченко, художник Михайло Жук — і це не повний перелік. Вони полювали на оповиті туманом гірські пейзажі, видива бурхливих річок, на голос трембіти в пронизливій тиші, гастрономічні цікавинки на кшталт бринзи й баношу. І загалом на неповторний колорит Бойківщини й Гуцульщини. Майже одразу «зелений острів» гуцульського села Криворівня Верховинського району Івано-Франківської області, у якому через пів століття зніматиме однойменний фільм Сергій Параджанов, зазнав нечуваної міфологізації серед українських інтелектуалів. Триває вона й дотепер: згадаймо виставку «Параска Плитка-Горицвіт. Подолання гравітації» 2020 року в Мистецькому Арсеналі в Києві, присвячену не лише гуцульській художниці та письменниці, казкарці, фольклористці, майстрині витинанки, етнографині, а й історії її рідної Криворівні, яка була лейтмотивом усієї експозиції, що складалася з рукописних книг із власноручними ілюстраціями в саморобних палітурках, філософських творів і альбомів «Доля гуцулки» та «Доля гуцула», словника гуцульської говірки. Обговорюючи експонати, відвідувачі — сучасна київська інтелігенція — принагідно згадували імена Коцюбинського й Параджанова, бо саме вони асоціювалися з гуцульською екзотикою.

На початку ХХ століття у Криворівню приїздить на вакації етнограф Володимир Гнатюк. Саме він, секретар НТШ та головний редактор Українсько-Руської Видавничої Спілки, організував у Галичині видання оповідань Михайла Коцюбинського окремою книжкою. І саме він, гуляючи у товаристві Івана Франка горами й майже щоліта відпочиваючи тут з родиною, в абсолютному захопленні назвав села по обидва береги річки Чорний Черемош «українськими Афінами» й «надчеремоською Рив'єрою». 1905 року Гнатюк уперше став

агітувати Михайла Коцюбинського відвідати Криворівню. Наддніпрянський письменник натомість скаржився на брак часу та щільний графік поїздок Європою, хоча вже в листі від 30 червня жалкував за нереалізованою експедицією: «От зараз сиджу у себе і уявляю собі Вас у Криворівні. І так мені хочеться бути разом з Вами серед гір, над річкою, разом гріти ся на сонці і спокійно про щось розмовляти. Почути часом серед розмови цікаву, оригінальну коломийку і Ваш сміх. Побачити, як Ви погладшали й засмалили ся на сонці, як поздоровшали та як обходитеся без всякої книжкової премудрости». Володимир Гнатюк наполегливо підбивав Коцюбинського купити квиток у Карпати вже 1906 року. Але письменник усе відмовлявся.

Розповідаючи, як читав із Гнатом Хоткевичем «Так казав Заратустра» Фрідріха Ніцше, Володимир Гнатюк описував Гуцульщину як край діонісійства й архаїки, де видиме й невидиме, люди та їхні вірування, дійсність та уява перепліталися. Слав Коцюбинському в Чернігів коломийки та інші авторські й неавторські художні тексти, наукову літературу. Під'юджував з'їздити до Криворівні й Михайло Грушевський з родиною, заздалегідь даючи практичні поради, як дістатися в гори, скажімо, зі Львова. Михайло Михайлович Коцюбинський усе менше чинив опір. Урешті-решт, влітку 1909 року він визнав: «А все таки Криворівня надить». Повертаючись з острова Капрі, письменник майже пристав на запрошення Гнатюка, але в останній момент передумав. Найбільше у карпатських вакаціях його гнітили можливі затяжні дощі, мряка й брак сонячних днів.

Гуцульська «одіссея» Михайла Коцюбинського почалася першого серпня 1910 року, коли повертаючись із традиційного відпочинку на морському узбережжі в Італії, він сідає на поїзд зі Львова до Ворохти. Десять днів, проведених у Карпатах замість Швейцарії, дуже вразили його душу художника. Наступного літа приїхав уже майже на місяць — від 19 липня до 15 серпня. Він був водночас і письменником, який жадібно з етнографічною точністю занотовував інформацію про спосіб життя гуцулів, їхній фольклор і життєві історії, але також і туристом-«літником». Гуляв пішки довколишніми лісами, горами і полонинами, подорожував верхи, куштував лісові ягоди, бринзу, банош, скаржився, що ризикує погладшати, бо годують тут

надто смачно й по 4–5 разів на день. Ночував із вівчарями при ватрі й уже запланував прогулянку дарабою — себто екстремальний сплав гірською річкою на плоті із дерев'яних кругляків до м. Вижниця, але завадила повінь. Черемош так сильно розлився, що кілька днів «літники», «відрізані від світу», просто «по цілих днях сиділи в хаті і тільки розмовляли та їли». Мабуть, саме така страшна неприборкана стихія підхопила й забрала Марічку з «Тіней забутих предків». Мабуть, саме з цих десятиденних розмов у ковчезі гуцульської хатки, коли Криворівня, як писав сам Коцюбинський у листі до Могилянського, нагадувала «великий аероплан, який несеться високо в небі між хмарами», зародилося багато сцен із «Тіней забутих предків». Письменник одразу по поверненню з другої своєї подорожі Прикарпаттям узявся за роботу; через пів року вийшли друком перші примірники «Тіней забутих предків». Михайло Коцюбинський відчув, що нарешті навчився розуміти ментальність люду цього оригінального й дикого, таємничого для наддніпрянської свідомості краю з не менш таємничою природою. Письменник навіть загорівся придбати хату для літнього відпочинку в Криворівні на дві сім'ї з Володимиром Гнатюком. Утім ці мрії вже не збулися. Улітку 1912-го Коцюбинський востаннє приїхав до Карпат із сином Юрієм та приятелем Михайлом Могилянським з амбіцією написати продовження «Тіней забутих предків» — нову повість з гуцульського життя під назвою «Годованці», однак відпочинок не вдався: були самі дощі й холод, та й «Тіні забутих предків» усе-таки не стали епізодом у серії повістей.

У листі до Євгена Чикаленка гуцулів висвітлено в тих самих барвах, що й згодом у повісті «Тіні забутих предків»: «Якби Ви знали, яка тут велична природа, який цікавий народ гуцули, з багатою, своєрідною психікою, з буйною фантазією, дивними звичаями і мовою. Нарід скрізь поганський, що живе серед різнорідних злих духів, з якими веде боротьбу од пелюшок до смерті. Первісні номади, вони так тісно зв'язали своє життя з худобою (маржиною), що творять одну сім'ю. Само християнство послужило, здається, їм на те тільки, щоб закрасити культ поганства. Очевидячки, за такий короткий час годі зрозуміти як слід таке оригінальне життя, але що можна, те роблю і сподіваюся трохи використати свої враження».

Вустами Івана Палійчука Коцюбинський озвучує свій, як сказав би Тарас Прохасько, «лексикон таємних знань» світу гуцула,

де язичницьке й християнське межує одне з одним, духи правлять людиною, людина — духами. Де скрізь панує нечиста сила: «Арідник (злий дух) править усім; що в лісах повно лісовиків, які пасуть там свою маржинку: оленів, зайців і серн; що там блукає веселий чугайстир, який зараз просить стрічного в танець та роздирає нявки; що живе в лісі голос сокири. Вище, по безводних далеких недеях нявки розводять свої безконечні танки, а по скелях ховається щезник».

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ